

הוצאת לשכת המרכז של "עבריה" ברוך.

מה לעשות ?

(לשאלת המשבר בספרות העברית).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

קראקא, תרס"ז.

ברפוסו של יוסף פיישר (רחוב גראדסקא 62).

Blank Page

סוף סוף הראו סופרינו אות של חיים.
 דמינו, שהרבה מהם — ולא הגרועים שבהם — כבר עברו
 ובטלו מן העולם בתור סופרים עברים. והנה שומעים אנחנו אותם
 מתאנחים, מקוננים, קובלים, אות הוא, שעדיין יש בהם רוח-חיים.
 ואולם לא רק אנתותיהם וקינותיהם, אלא אף קובלנותיהם אינן
 אותן של בני-ארם בריאים, אבל בלתי שמחים בחלקם, ששואפים למצב
 יותר טוב, מקיצוניות אחת עברו סופרינו אל קיצוניות שניה, לא טובה
 ולא נכונה מן הראשונה.

עוד לא רחוקים הימים, שבהם היו הסופרים העברים רגילים
 לשבח ולפאר ולרומם את ספרותנו ולהתנפל בחימה שפוכה על כל מי
 שחעז פנים לכבוד במצבה האיתן והפורח או במעלותיה היקרות,
 ברבני-כשרונותיה, ברחבי-התפתחותה, ועתה נהפך הכל מן הקצה אל
 הקצה: לא רק במצבה הטוב ובהתפתחותה היתרה כופרים וכופרים,
 אלא — אף במציאותה:

היתה ספרות עברית ואין; היתה לשון עברית ואין. — ארמון
 בנינו על שפת-הים — ויבוא הרוח וימילחו המימה.

איני מן האנפטימיסטים, לא הייתי כזה בשעה שהספרות העברית
 נחשבה למצליחה בחומר וברוח, ולהיות כזה עתה הוא כמעט דבר שאי-
 אפשר, ואף על פי כן מפליאני היאוש הגדול של סופרינו.

אמנם, קשה הוא הנסיון, שבו נתנסתה ספרותנו במשך שתי
 השנים האחרונות, עתון אחר עתון חדל, ירחון אחר ירחון נפסק, גיתר
 הפליטה מבתכר-עתנו מתקיים בנס, וספרים עברים חדשים כמעט שאינם
 יוצאים כלל.

אבל, כלום הסכות שנרמו לכך אינן כרוות כשמש בצהרים?
 כלום פגתה אותנו ההצלחה כל-כך בשנים כתקונן, עד שיש לנו רשות
 לומר ולהתאיש בשנים יוצאות מן הכלל כשתי השנים האחרונות?

הבימו והאו בספרות הרוסית-הכללית, בספרות העשירה והרחבה
הזו, שקוראיה עולים לכמה מאות אלפים, ותוכהו, מה נראות היצמות, שעשו
בה המאורעות האחרונים, העתונים הרוסיים נפסקים, אמנם, על ידי
הממשלה; ואולם הירחונים היותר גדולים והיותר מצוינים מתנוונים
והולכים, מחוסר-קוראים, וספרים חשובים אינם נמכרים גם שם, ועל
מקומם באו מחברות קטנות ודקות, שמחין פרוטה ושערבן ערך של
פרוקלאמאציה, כלומר ערך ביומי.

ומה בא דבר זה ללמדנו? הוא בא ללמדנו, שרק מה שנועד
לספק את צורך-השעה, את צרכי המון-הקוראים, שהם תאבים לחדשות
או לקריאות וכרוזים קטועים, זה, נרק זה, יכול להתקיים עתה ברוסיה,
והשאר מוכרח להתפוזר לפי-שעה ולהמתין לימים טובים ושקמים
מאלה.

ותספרות העברית הרי על צד האמת אין לה, המון-קוראים
במובן העצמי של מלה זו וכולה לא באה אלא כדי לספק לא צורך-
שעה, אלא צורך יותר עמוק של קוראים משכילים, שיודעים הם, לכל
הפחות, שתי לשונות, כי בני-אדם יודעים רק עברית בלבד אינם עתה
במציאות, ומי שמבין שתי לשונות שוב אינו נחשב בין המון-הקוראים;
ושוב צרכיו הרוחניים יותר גבוהים ויותר עמוקים — ולספק צרכים
כאלה אין עכשיו לא שלוח נפשית ולא פנאי לשום אדם,
ובמרב ליחודי הנדרף והמדוכא, אשר חרבה-הפוגרומים מונחת על צוארו,
אם הזרנון מצליח בעתים הרעות האלו יותר, הרי יש לבאר דבר
זה דוקא כמה שהוא מספק את צרכי-המון-הקוראים, מפני שקוראיו הם
יותר פשוטים ומוצאים ספוקם במלוי צרכיהם, וגם — כמה שיש לו
עוד לעת-עתה קוראים, שאינם יודעים שום לשון אחרת, והראיה:
יצירת ספרותיות, שיש להן ערך קיים, ולא רק ערך רנעי בך
יומן לא נוצרו בזרנונית בשתי השנים האחרונות אלא במספר מועט
שכמועטים, ודוקא הלשון העברית, שעל מפלתי הירידתה מקוננים
סופרינו עתה ושמחים הזרנוניסטים שמחה מסותרת ונלויה, נתעשרה בשתי
השנים הללו ביצירות-מרגליות מעין מגלת-האשי והבכבה ועוד של
ביאליק, כחום היום של משרני-חובסקי, הרבה שירים, בעלי
ערך קיים של יעקב כהן ה. שני אור, הרבה ספורים מצוינים של
בגור, אלת מאמרי-מדע כלליים ומאמרים בחכמת-ישראל ועל הרמבים,
על סגנות על גמשה, על העיקרים ועוד, שהזרנון אינו יודע אמילו

מציאותם. יצירת קיימות כאלו אינן עושות את הרושם המבקש
בזמנים רבי-מהומה כזמננו, ועל כן נראה לנו כאילו נדלדלה הספרות.
העברית בשנים האחרונות באמת. עשירותי של הורגון היא היא
עניוהו; ומי ידע, אם לא עניוהו המדומה של הלשון העברית היא
עשירותה?

אפשר שמגלת-האשׁי בלבד תתן קיום ללשון העברית יותר
ממה שיתנו לזרנגן כל העתונים היומיים השבועיים, שהוא, נתעשר
בהם בימים האחרונים...

ומי שיש לו עינים לראות לא רק דברים כהויתם, אלא גם
דברים בהתהוותם, יכיר בנקל, שגם הצלחתו של הורגון
בעתו אינה גדולה ביותר. כל העתונים הורגוניים, המצויים עתה
ברוסיה, מתחלקים לשתי מחלקות: א) עתונים יוצאים ע"י איוו מפלגה
ועל השכונה (כאלה הם: דאָס ייִדישע פֿאָלק, דיע פֿאָלקס-צייטונג,
דער נייער העני; וכו') עתונים יוצאים ע"י אינציאטיבה פרטית.
הראשונים יתקיימו בדאי, מפני שהמפלגה של כל אחד מהם תתמוך
בו; ואולם האחרונים נמצאים עוד כמעט כולם בתקופת-הנסיונות וקיומם
אינו בטוח כל-כך. במשך זמן קצר מאד נפסקו העתונים הורגוניים:
דער טאָג, דיע צייט, ונייע צייטען, וגם דער טעלעגראף ועוד.
העתונים הללו יצאו בערים מרובות באוכלוסי יהודים פשוטים עד מאד;
ואף על פי כן לא יכלו להחזיק מעמד בפני התחרותם של עוד עתון
אחד או שנים, שהתחילו יוצאים כאותן הערים. היכן הם, איפוא, כח
וגבורתו של הורגון? היכן הם מאות-אלפי-קוראיו, שהורגוניסטים
המושבעים תוקעים ומריעים על אודותיהם בלי הרף?

בדאי ישיבו: צוק-העתים נרם, וגם דעתי כך הוא. אבל כשיחדר
צוק-העתים, המהומה תשקום, והתאבון-להדשות יתמעט, אפשר שגם
העתונות העברית תשוב להתפתח.

צוד מסמיק למצב-הדברים בתוכנו עתה היא — הספרות
הרוסית-היהודית. צריך להיות סומא או מסתמא כדי שלא לראות,
כי לספרות זו צפונות עתידות גדולות ברוסיה המשתחררת, אין שום
ספק בדבר, שמספר היהודים המדברים והקוראים רוסית נאחת היא, אם
לשון-אמם הוא הורגון או הלשון הרוסית) הולך ומתרבה מיום
ליום, וברוסיה יש יותר מחמשה מיליונים של יהודים, ולהם היו רק
שלושה עתונים שבועיים בצורת שני חדשיים בכלומה, כתבי-עתים, שאינם

מספקים כל-יך את צרכי-הרנע ואינם מיועדים כל-יך לה מוֹדֵה-קוראים (Еврейский Голос) ומשליש העתונים הללו לא הוציא האחד (Евр. Жизнь) יוצא כסדרו זה שתי שנים מפני שהוא נתמך ע"י האורגניזציה הציונית והשלישי (Восходъ), שהתקיים בצורתו הבלתי-משתנית במשך עשרים ושש שנים, נפסק לעת-העתה ומשחלל להתקיים בצורת עתון יומי. שיהא מיועד, ככל העתונים היומיים, לצרכי הרנע ולהזמן-הקוראים... ועדיין הדבר מוטל בספק, אם יצליח בדרכו זו שהרי העתון היומי Новая Заря אף הוא לא הוציא שנתו...

מה יש, איפוא, להתאונן על התמעטות כתבי-העתים בלשון העברית, שסוף סוף יודעיה הם, אמנם, בני-העם, אבל לא בני-ההמון, וכולם יודעים הם עוד לשון אחת נוספת עליה, שגם בה הם יכולים למצוא את עניני-הרנע, הלוקחים את לבם ביותר כעידוד-ר"חא' כזו.

הייתה ספרות עברית — ואינה, היו קוראים עברים — ואינם, כך מקוננים סופרינו, ומתמרמרים, וקובלים, ותוכעים את עלבונה של לשוננו.

ואולם, אם סופרינו הם כל-יך קטני-אמנה ביחס אל כחה הפנימי של לשוננו, אם הם ממעטים כל-יך להאמין בצורך הפנימי, שיש למספר מסוים של קוראים בספרות עברית, הרי אין מקום לקינות, דבר, שאין בו כח-החיים ושאינו אפילו מספר מצומצם של בני-אדם מצפרכים לו, איך אפשר לו להתקיים? יותר על כן: למה לו להתקיים?

ואולם האמת אינה כן, יש ויש כה ועוון בלשון העברית ויש ויש קשר פנימי ונפשי בין הספרות העברית ובין קהל-הקוראים הגון למדי, ואזרח אי-אפשר שתהיה, אם נחליט אחרת, הרי נבוא לירי אכסורירי, זה, שדברים יקרים וחביבים לאומה שלמה במשך ארבעים דוד ימלים להעשות בבוקר לא-עבות אחד מיותרים וחסידי-ערך לגמרי, אם נחליט אחרת, הרי מכחישים אנו אחת מן המפורסמות ומן המושכלות הראשונות, שעל פיה אין שום דבר בלתי נוסף לפתע פתאום ואין שום מאורע חיצוני, יהיה אפילו מוסלא שבמופלאים, יכול לעשות חלק עיקרי מלבנו של האדם, ללוח חלקי, אם נחליט אחרת, הרי נוכיח בזה שאנו חושבים את נשנו של האדם למין שעות, שאפשר למרחה ולמעכה

העשות ממנה כל מה שעולה על רוחו של המקרה. קצורו של דבר: אם נחלים אחרת, הרי כופרים אנו בפעולתו של הנדק לאומי החולך ומשך זה שנתחילים, ואת ההשקפה הראוויניסמית המקובלת עתה, שעל סיה נעשה כל דבר נקנה וסגול מעט מעט במשך כמה חודות לתכונת-מורשה, שהיא עוברת אף שלא מדעת מאבות לבנים, אנו עושים בהתאמתנו זו למשמטקרום הויה מפלה.

רק קלות-דעת שאין דוגמהה יכולה להשקיף כך על פעולתם של קבצים לאומיים, איזו שיהיו!

ובאמת, כלום די בזה, שאיזו עשרות נערים-סועלים ונערים-אינטליגנטיים מישראל יעשו את הריצחות וההריגות למעשים בכל יום, כמעט לשעשועים, כדי שנתציא משפט, שהתכונה הישראלית הידועה, המתעבת כל-כך את הריצחה והמורענות למראה שמכות-דמי-אדם, תכונה, שהיא תוצאה ישרה מהתפתחות ארוכה, חיצונית ופנימית, כבר עברה ובטלה מן העולם?

וכלום די בזה, שאיזו מאות נערים מישראל יעזו בחוצפתם להדחק המונים המונים אל בתי-התפלה הישראליים ולעכב את המתפללים עיי הרשות של דופי נגד כל דבר יקר וקדוש לישראל או לפור שם סדוקלאמציות, כדי שגואל להאמין, שכבר בא הקץ לאמונה הישראלית ודת-ישראל עוד אינה?

עד כמה מושעית ושטחית היא השקפה כזו יוצא לנו מתוך מאורע חשוב אחד, שכל אירופה כולה עסוקה בו עכשיו.

בשנת 1791 בטלה המהפכה הצרפתית הנדולה את הדת הקתולית, בהניה נרדמו על החוקים בדתם, בתי-תפלותיה נהפכו לתיאטראות ואף לקסיקסין וארוות של סוטים, ועל מקום אמונת-השלוש באה אמונת-השכל, בא הקץ להקתוליות בצרפת! — כך חשבו הייבולוציונרים הצרפתים — ושמוח, וכך חשבו גם קציר-הראות שבין הקתולים הנאמנים — התאבלו.

עברו מאה וחמש-עשרה שנה — ומה אנו רואים בצרפת עתה? כדי שיתקבל בפארלאמנט הצרפתי, חוק-הפירודי נצרכו עניך-דרייפוס, שזעזע את צרפת המדינית כולה עד היסוד, אינטרסי הריפובליקה הצרפתית ומלחמת-הגופה עם הקלדיקאליים במשך כמה וכמה שנים, וחוק-הפירודי הרי לא בא כלל וכלל לדחף את הכנסיה הקתולית, לנוול את גכסיה או אפילו רק להצר את חירותה אף במקצת; אדרבה,

חוקי-הפירודי בא לשחרר את הכנסייה מאפירופוסטוזה של הממשלה. כמו שבא לשחרר את הממשלה מאפירופוסטוזה של הכנסייה. כי דאוג דאג חוק זה, שלא יוכלו הנפרדים מן הכנסייה או הפרוטסטאנטים או איזו גת קתולית של מינים להשתמש בכנסייה-הכנסייה ושכל הנכסים המרובים הללו ששונים עולה עד של שסאות מיליון פראנק יעברו לידי ההגמונים והכהנים באמצעות. האגודות לעבודת-אלהים (associations culturelles); ואף פרסים ודירות של חנם להכהנים הזקנים קצב. חוקי-הפירודי ביד נדיבה. בקצור: הפארלאמנט הצרפתי עשה כל מה שבכחו כדי שהחוק יהיה רך ונוח לקתולים ככל האפשר. עד שהריבה מן הרדיקאלים והסוציאליסטים לא היו מרוצים בו אחרי שנתפרסם. מפני שראו ונוכחו, שכל עוקצו ניטל ממנו. וכל זה נעשה. כמובן, מפני שהממשלה והפארלאמנט מרנישים את כל תקפה ועצמתה של הקתוליות בצרפת. — בצרפת. החפשיית, הפקדית, שממנה יצאו חירות ומינות לכל העולם...

ואף על פי כן לא העילו כל ההנחות והקולות הללו כלום. ובשעה שבאנו מקדי-הממשלה למלא אחרי פורמאליות ששופה מעין רשימת גכסיה-הכנסייה. כבר היה הכרח בדבר לשלוח צבא וויאנדארימים לעזרת המפקדים, והתנגשויות אירעו לעשרות, ובאדיקאדות נכנו, וכסאות ואבנים וצלחיות הושלכו על ראשי-הפקידים והשוטרים, ואף הרוגים לא חסרו. או המפילה הממשלה את והירותה ויחד עם זה חנרה כל כחה כדי שתוכל לעמוד על דעתה ולמנוע את הפרת החוק המקובל ע"י רוב הפארלאמנט. כי את המניסטריון של רוביה, שלא היה זריו כל צרכו לצאת נגד מפירי-החוק ביד רמה, הפיל הפארלאמנט, ומיניסטריון יותר ראדי קאלי עם מיניסטריום אנטריקליריקאליים כקלימאנסו וסוציאליסטים כבר יאן נוסד, ובבחירות החדשות נתן רוב העם המשתתף בבחירות את קולותיו להמצודים בוכותו של חוקי-הפירודי. הנצחון על הקתוליות הלחמת היה גראה, איפוא, כנמור ושלים, — ופתאום יצא האפיפיור באנציקליקה קשה מאד נגד ממשלת-צרפת, והוא יועץ להתקומם נגד החוק בכל האמצעים המותרים והורש, שלא יוותרו הקתולים בשום אופן וילחמו עם הממשלה הכופרת ועם הפארלאמנט הנפשע — בא-כח זה של העם, שזה האחרון הביע לו את אמונו עוד זה לא כבר, בבחירות אחרונות — על אמונתם, שבאמת שום אדם לא ננע ולא העיז לנגוע בה לדעה... ודבר זה נלוי וידוע הוא לכל, שהאפיפיור והשמניו לא היו

מעידים לצאת ביד רמה נגד ממשלת-הרייפובליקה אלמלא היו יודעים שהכח על צדם, שרוב העם נשאר נאמן לאמונתו ותכן הוא להלחם אף על אינטריסיה המדומים: הכל יודעים, שהקתולים, ריאליסטים נמורים הם בעינינו מדיניים ואינם מעמידים כסכנה את אינטרס-הקתוליות אלא גם ברור להם, שמעשיהם רחוקים מהמסד וקרובים לשכר... כך הוא מצבה של הדת הקתולית בצרפת החפשית וההפקרית מאה-חמש-עשרה שנה אחרי הריבולוציה הצרפתית הנדולה, שבמלה את הקתוליות כעפר-הארץ...

האמנם חלשון העברית, שהיתה קדושה לעם ישראל במשך שלשת אלפים שנה גם בתור לשון דתית וגם בתור לשון לאומית, תעבור ותבטל מן העולם אך ורק מפני שהריבולוציה הרוסית מקיימת את צעירינו לבטלה כעפר-הארץ?...

על כן אני אומר: אל לנו להתיאש! הירידה של ספרות היסטורית כספרות העברית בתקופה ריבולוציונית, שבה רגילים להתנפל על כל קנין היסטורי דוקא מפני שהוא היסטורי, דבר טבעי ומוכרח הוא, אם גם מעצוב הוא מאד, ועל כן אין ירידה זמנית כזו מוכיחה כלום, סבחתה גלויות, וכשתבטלנה הן יבטל גם המסוכב שלהן.

הלא הריבולוציונרים של תקופת המהפכה הצרפתית הנדולה, פטלו גם את שמות-החדשים אך ורק מפני שהיסטוריים ומקובלים היו, ובמקומם יצרו להם שמות אחרים לפי רוחם, ועם כל זה אין צרפת של עכשיו מונה, פרמדורי, ופיוקמידורי, אלא—יולי ואבנסס...

ב.

ואולם אין ברצוני כלל וכלל לרפא את שכר הספרות העברית על נקלה ולומר, שלום, שלום! האמונה שאי-אפשר למאורעות היצוניים להכחיד את הספרות העברית לנמרי, עדיין אינה מצויה איתנו לעצום את עינינו מלראות את הירידה, שסוף סוף ניכרת היא בספרותנו כימים האחרונים, ואינה צריכה למנוע אותנו מלבקש את

(1) מובן מאליו, שהקתוליות היא לי כאן לא יותר מדגנמא ואיני משהה אליה את חלשון העברית משום צד עיקרי.

מבחינה של ירידה זו אף בגורמים יותר עמוקים, חוץ מן המאורעות
 החיצוניים שמעולתם גלויה וידועה לכל.
 החזתר עמוק שבין הגורמים הללו הוא לדעתי אכרן-עצמותה
 של הספרות העברית.

ספירת לא גדולה ולא עשירה בכמותה ביותר היתה הספרות
 העברית בחמישים השנה האחרונות. אבל ספרות מקורית היתה על פי
 עצם מהותה, הודות להשלישית הבלתי-נפסקת של השפעות המחשבה
 הישראלית העליונה שינקה מן היצירה הישראלית המקורית ונתגלתה עוד
 בראשית המאה היום בספריהם של שדיל ורניק, נקבעה מעט מעט
 במסכתנו היחיד חדשה מימי סמולנסקין ואילך, השקפה מיוחדת במינה
 על חייה של האומה הישראלית בתור אחדות לאומית, מה שהיו רגילים
 לקרוא מאז בשם-הקבוץ המופשט, יהדות, היהדות או, יותר נכון,
 האומה הישראלית היתה בספרות העברית לפרובלמה.
 היא תולה להחשב דבר חשוב ביותר, יחידותה יציאתה מן
 הכלל של אומתנו בתור אומה מפוזרת בין האומות, מצבה המדיני
 התבררתי היחיד והיחיד, שאין כדוגמתם בשום אומה ולשון, הדיסטוריה
 שלה, המציגת באריכותה ובמאורעותיה, מציאותו של עם שמי על אדמת
 העמים העריים, הי עם מרוחק ממקורו ונמוע על אדמת-זכר, הקיצונית
 שבמעלותיו ובחסרונותיו של עם זה, שנאת כל העולם אליו והסתגלותו
 שלו אל העולם כולו, יכלתו להתקרב לכל ולהשאיר רחוק כרוח,
 להשתתף לכל ולהשאיר משונה מכל, להביא תועלת לכל העולם כולו
 ולהרעיל את חיי שכניו, להחשב לאורח בעיני עצמו ובעיני אחרים
 ולהשאיר נר בעיני-כל ובמעמקי-נשמתו, להשתתף בחיים הכלליים ולהנות
 רעות היות מיוחדות ותקוות לאומיות נברלות, לצעוק, אתה בחרתנו
 ולברוע בך לפני העיקריים, להיות אידיאליסט שבאידיאליסטים ולרדוף
 אחרי סמון המציאות של מה בכך, להיות עמוק ושחתי כאחד, מוב
 ורע כאחד, מתבולל נבזה ומשמר נחלת-אבות אפילו במקום שאין
 ממנו אלא מלא-הקומץ, — כל אלו החכרות העמוקות והחדרות, שרק
 השואבים ממקורה של היצירה הלאומית, רק הסופרים העבריים,
 יכולים היו להשיגן עד תבליתן העמיק עד התהום את הפרובלימה
 הישראלית ועשו למקורות את הספרות העברית, שפרובלימה זו נעשתה
 לטבע-החיים שלה, סופרים עבריים באו והורו, כי לא ככל העמים
 בית-ישראל, שחיי בם ועל אין עם בעולם, שמצבו יהיה כמצב ישראל.

לא, אחר-כך התגורר הדיש הורו הסופרים האלה, שהרי מי כמוהם מכיר
 אף בחסדנותיה של האומה הישראלית ומי כמוהם התקומם נגד, תעוהה
 ישראל, כפי שהגדה הכמיהאשכנז ונגד האמנה, שישראל יכול להתקיים
 אף בתנאים שאין עם אחר יכול להתקיים בהם, כלומר, שישראל יכול
 להתקיים ספור ומפורד בין העמים לעולם ? הם הורו, שישראל
 לא טוב הוא מאחרים ולא רע הוא מאחרים. אלא
 משוגגה הוא מאחרים במצבו, בחייו, ברוחו, ביצירתו. — פשוט,
 מסבות היסטוריות ידועות, והכרת שנוי זה, יהודית זה, אם אפשר
 לומר כך, הכריחם להתחכם גם אל פתרון שאלת-קיומה, שאלת-חייו,
 באופן מיוחד, מאחר שעם ישראל שונה הוא מעמים אחרים בגודלו
 ובתכונותיו ובמצבו במרח מרובה כל-כך, צריך גם פתרון שאלת-חייו
 להיות משונה מאותו של שאר העמים, שלא נתקן מעל אדמתם ושאיין
 להם היסטוריה ארוכה ויחידה-במינה כזו, וכך קבלה הציגויות בספרות
 העברית עמקת ורצינות, שהציגוים שאינם יודעים עברית לא ישיגו
 אותן לעולם, ואף שנאת-היהודים, האנטישמיות, נעשה בספרות לאומית
 זו למרובלימה יותר עמוקה, שלא פטרו אותה בביאורים שטחיים, לא
 אנשים רעים וחמאים הם האנטישמיים, אלא אנשים בעל-אופי אחר,
 בעלי תכונה לא-שגית ולא-גלותית, אנשים שתכונתם הארית אינה
 סובלת את התכונה היהודית המיוזכות בעצמותה, ואנשים, שלא מעמו
 מעט גלות ועל כן אינם סובלים את חזאיותו וכפילותו וחוסר-ישורו
 הנמשי של היהודי הניך-הגלות, ותוצאה ישרה מהשקפה עמוקה כזו על
 שנאת-עולם לעם עולמי היתה — שאין מנוס ומסלם משנאת-ישראל
 אלא בחלוקה-הגלות ובחמשכת ההיסטוריה בת-החורין עיי העם בן-החורין
 בארצו, וקמת-גשמתו...

ובדרך הספרות העברית אחרי הכרת נשמתה של האומה,
 שספרות זו עצמה לא היתה אלא אחד מגלוייה הבלתי-פוסקים, יצרה
 לה מעט מעט הסתכלות מיוחדת בעולם ובחיים, ועל הכל — על היופי,
 על חפצו על האהבה, על האישיות, על החברה — התחילה משקפת
 בעיניו אמתה, בעיני היהדות הלאומית, המקורית, היחידה-במינה, אחת
 היא, אם מרצה היתה טמח שהשקפותיה של יהדות זו שונות הן מאותן
 של כל שאר בני-אדם או היתה כועסת על זה והיתה מתקוממת נגד
 שגרי זה חושבת אותו ללא-רצוי וללא-יצלה, אם ברדיס שוב בסקי
 מתאר את אהבת היהודי הרצון והמוצגה במתנים, ועורבא-פרת.

